

ศาสตร์แห่งพระราชากับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา

อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ความนำ

ศาสตร์พระราชา หลายคนมีความสงสัยว่าคืออะไร เกี่ยวข้องกับใคร หลายคนเข้าใจแต่ยังขาดการนำไปปฏิบัติ หลายคนนำไปปฏิบัติแล้วต่างเข้าใจและซาบซึ้งในศาสตร์นั้น ศาสตร์เกิดจากทฤษฎีและผลของการปฏิบัติ ทฤษฎีใดหากไม่สามารถทนต่อการพิสูจน์ ก็ย่อมตกไป แต่ศาสตร์พระราชามีมานานกว่า ๗๐ ปีมีมากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศ เป็นศาสตร์แห่งการพัฒนาตามฐานะแห่งตนแบบค่อยเป็นค่อยไป ในหลักการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ขยายผลผ่านองค์กรของรัฐและเอกชน สู่ระดับรากหญ้าผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นมีพระสงฆ์และปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาจึงเป็นฐานรากของการพัฒนาสังคม

ศาสตร์พระราชาคืออะไร

ศาสตร์พระราชาคือภูมิปัญญาของพระราชาราช (king wisdom) รัชกาลที่ ๙ ที่พระองค์ทรงทดลองใช้ นำไปปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จแล้วจึงนำไปบอกแนะนำให้พสกนิกรของพระองค์นำไปใช้ นอกจากบอกแล้วยังตามไปดูว่าได้ผลหรือไม่อย่างไร เป็นกระบวนการทำงานเชิงวิจัยของพระองค์ ซึ่งเป็นไปตามพระประสงค์ที่พระองค์ได้ทรงตั้งปณิธานไว้เมื่อคราวเสด็จขึ้นครองราชย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” เป็นประโยคที่อัศจรรย์มาก (Magic word) ไม่ใช่เพียงคำที่ผ่านเลยไป หากแต่อยู่ในดวงพระราชหฤทัยของพระองค์ท่านตลอดมา ผลงานเป็นสักขีพยานชี้ชัดในเวลา มากกว่า ๗๐ ปีที่ทรงครองราชย์ ที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติตนลงไปเยี่ยมราษฎรทุกพื้นที่ของประเทศโดยเฉพาะถิ่นทุรกันดาร ที่ห่างไกลความเจริญ พระองค์เข้าถึงและเข้าไปแบบธรรมชาติเพื่อให้เห็นปัญหาอย่างแท้จริง พระองค์จึงเป็นผู้ที่ได้รวมจิตใจของชาติอย่างแท้จริง พระองค์มิใช่เป็นเพียงสัญลักษณ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ทรงเป็นสัญลักษณ์ของทั้งชาติ กล่าวคือ “สัญลักษณ์ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”

หลักการของศาสตร์พระราชา

การเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา คือหลักการของศาสตร์พระราชา เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ และพัฒนาชีวิตของประชาชน ดำเนินการอย่างมีแผนผ่านโครงการและกิจกรรมต่างๆ ซึ่งใช้ความสำเร็จเพียงชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น หากแต่เป็นการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน^๑

ศาสตร์พระราชา จึงเป็นโครงการที่ยังชีพให้ประชาชน ได้อยู่ดีกินดี ไม่ว่าจะเป็โครงการฝนหลวง ที่หล่นจากฟ้า กระบุงภูผา ผ่านท้องนา สุ่มหานที โครงการฝายชะลอความชุ่มชื้น โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ โครงการแก้มลิง โครงการใช้น้ำดีไล่น้ำเสีย โครงการกั้นห้วยพัฒนา โครงการบำบัดน้ำเสียโดยจุลินทรีย์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าโครงการเหล่านี้ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของเกษตรกรอันเป็นพลังทางเศรษฐกิจของชาติ พุดให้กระชับคือเรื่องปากเรื่องท้องของพสกนิกรของพระองค์นั่นเอง จะเห็นได้จากการดำเนินการมากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการหลวงล้วนแต่เป็นการพัฒนาประชากรระดับรากหญ้า เพื่อยกระดับการดำรงชีพของประชาชนให้สูงขึ้นตามยุคสมัยและกลไกทางสังคม ให้อยู่ดีกินดีมีความสุขตามอัตภาพ เพราะปัจจัยพื้นฐานทางสังคมนั้นครอบครัวคือหน่วยย่อย หากครอบครัวขาดความอบอุ่น นั่นคือสาเหตุของปัญหาทางสังคมที่จะตามมา การแก้ปัญหาระดับรากหญ้าจึงเป็นศาสตร์ของการบริหารจัดการประเทศที่พระองค์ทรงตระหนัก และเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ตรงตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา นับเป็นความปรารถนาของพระองค์อย่างแท้จริง

การดำเนินชีวิตตามศาสตร์พระราชา

หลักการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ ทรงยึดแนวทางแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน หากแต่ให้เกิดความสอดคล้องกับความเป็นอยู่โดยไม่ให้เกิดความขัดแย้งกัน บ้านก็มีผู้นำ วัดมีพระสงฆ์ และโรงเรียนมีครู ประสานสัมพันธ์ในชุมชน ชีวิตพื้นฐานคือการประกอบอาชีพ ภายใต้ปัจจัยสี่แต่ละพื้นที่ย่อมมีอาชีพที่แตกต่างกัน ทุกพื้นที่ของประเทศไทยได้มีการน้อมนำแนวพระราชดำริของพระองค์ คือ**หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** มาปฏิบัติเพื่อทำให้หลายชุมชนเกิดความเข้มแข็งเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่น เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงในท้องถิ่น ที่เน้นทั้งในด้านการเกษตรและแหล่งน้ำ วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน จากหลักการดังกล่าวประชาชนได้นำไปศึกษามีความเข้าใจ นำไปสู่การปฏิบัติในการประกอบอาชีพ แบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อการดำรงชีวิตของตนและชุมชน ประกอบกับความรู้อันดีของตนที่คัดค้น การทดลองใช้และทำซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า จนเกิดเป็นผลดี และนำไปบอกต่อหรือแนะนำ ตลอดทั้งการไปเรียนรู้และเกิดความรู้ใหม่ในชุมชน

^๑ ขั้นตอนการทำงาน ศาสตร์พระราชา การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. [ออนไลน์], (แหล่งที่มา) : <http://kingwisdom.tourismthailand.org/index#Info> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐]

ผลของการปฏิบัติที่เกิดจากแนวความคิดที่ตลกขบขัน เป็นประสบการณ์ที่เกิดจากการลงมือทำ เป็นผลดีที่เกิดจากการทดลอง จึงเป็นประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน เช่น การทำไร่นาสวนแบบผสมผสาน การปลูกพืชหมุนเวียน การนำสัตว์เลี้ยงมาใช้ในการไถนา การรู้จัก นวดข้าวโดยการใช้เครื่องทุ่นแรง รู้จักการสานกระบุง ตะกร้า ด้วยไม้ไผ่ การเก็บของใช้ด้วยการหมักดอง การนำเอาดินเอือดมาแช่น้ำต้มให้แห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับสมัย ภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญและจำเป็นของท้องถิ่น จึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้ มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชาการ ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ดังนั้น วิชาที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่เกี่ยวกับการใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษา วัฒนธรรมนั้นจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันทั้งหมด

มองในภาพรวมผ่านโครงการของศาสตร์พระราชา จะเห็นได้ว่าเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาทั้งสามด้าน คือ ดิน ฟ้า และอากาศ หากมองในองค์รวม คือเรื่องของชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและเศรษฐกิจ อันเป็นวงจรของการประกอบอาชีพของเกษตรกรเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตตามศักยภาพของชุมชน

การถ่ายทอดศาสตร์พระราชาผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ^๒ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ในชีวิตของคน ที่ผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์ จนเกิดปัญญา และตกผลึก มาเป็นองค์ความรู้ ที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้เฉพาะสาขาหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อย ออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ สมัยใหม่ ที่จะช่วยให้การเรียนรู้การแก้ปัญหา การจัดการและปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป ในสังคม ชุมชน และการในตัวของคน หากแต่มีการสืบค้น แสวงหาเพื่อนำมาปรับใช้ก็จะเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับถ่ายทอด ไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัย ซึ่งตรงกับความหมายที่นักวิชาการต่างๆ ได้บัญญัติไว้ เช่น

^๒ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารทางวิชาการชุดปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพโรงเรียนโดย ปัจจัยองค์รวม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า๖-๙.

นอกจากนี้ ประเวศ วะสี^{๑)} สามารถ จันทร์สุรีย์^{๒)} และวิมล คำศรี^{๓)} ได้ให้ความหมายไว้ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้านหรือ ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้สะสม ที่สืบทอดกันมาหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองแล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาเป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มี อยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ได้อย่างเหมาะสมภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีลักษณะประสมประสานและสืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง

ภูมิปัญญานั้นก็คือศาสตร์ที่เกิดขึ้นในลักษณะแตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ในประเทศ ทั้งที่สืบทอดกันมาหรือจากการประยุกต์ (ดัดแปลง) และถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องหลายช่วงอายุคน ซึ่งจะมี ๒ ลักษณะ คือ

๑) ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

๒) ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี กีฬาและอื่นๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์กันคือ ๑) คนกับสิ่งแวดล้อม ๒) คนกับคน และ ๓) คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่คนทั่วไปไม่สามารถสัมผัสได้

อย่างไรก็ตามในแง่ของภูมิปัญญา อันเป็นศาสตร์พื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต ภายใต้อิทธิพลที่แตกต่างกันของพื้นที่ และระดับของภูมิปัญญาคือในระดับชาติ เป็นภูมิปัญญาที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระดับชาติ เพื่อให้รอดพ้นจากภัยพิบัติและวิกฤตการณ์ต่างๆ รวมทั้งการรักษาเอกราชของชาติ ส่วนระดับท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านนั้นในการคิด แก้ไขปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น

^{๑)} ประเวศ วะสี, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

^{๒)} สามารถ จันทร์สุรีย์, ภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๓), หน้า ๗๖.

^{๓)} วิมล คำศรี, วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช, (นครศรีธรรมราช : สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๒๔), หน้า ๘๔.

^{๔)} เสรี พงศ์พิศ, คินสุรากเหง้า : ทศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ, ๒๕๒๙), หน้า ๙๐.

อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาระดับชาติก็หมายถึง ศาสตร์พระราชานั้นเอง ที่เป็นหลักคิดและแพร่ขยายไปทั่วอาณาเขต เป็นเหตุให้ประชากรได้นำไปสู่การปฏิบัติในหลายพื้นที่จนทำให้ระดับการครองชีพสูงขึ้น ในขณะเดียวกัน ยังมีอีกหลายพื้นที่ของประเทศที่ยังต้องถ่ายทอดให้เข้าใจและเข้าถึง และผู้ที่ถ่ายทอดได้ดีก็คงหนีไม่พ้นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้านที่ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผลประโยชน์ใดๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีหลายสาขา คือ

๑. สาขาเกษตรกรรม	๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
๓. สาขาการแพทย์แผนไทย	๔. สาขาการจัดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน	๖. สาขาสวัสดิการ
๗. สาขาศิลปกรรม	๘. สาขาการจัดการ
๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม	๑๐. ศาสนาและประเพณี

สาขาของภูมิปัญญา ดังกล่าวสรุปลงได้ใน ๔ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มคติความคิดความเชื่อ
๒. กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
๓. กลุ่มประกอบอาชีพเกษตรและอุตสาหกรรมในครัวเรือน
๔. กลุ่มประยุกต์แนวคิดตามหลักการ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เป็นศาสตร์ผสมทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะเชื่อมโยงภูมิปัญญาชาติเพื่อให้เข้าใจและเข้าถึงได้ กลุ่มคติความคิดความเชื่อ และกลุ่มศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เหมาะสมที่สุดเพราะกลุ่มดังกล่าว มีผู้เชี่ยวชาญในสาขาและอยู่กับชุมชนอย่างใกล้ชิดมากที่สุด คือภูมิปัญญาในสาขาภาษาและวรรณกรรมกับศาสนาและประเพณี ซึ่งจะมีภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านเช่น พระสงฆ์ หมอธรรม หมอยา หมอพราหมณ์ หมอดิน ชื่อเหล่านี้แต่ละพื้นที่อาจเรียกแตกต่างกันไป ภูมิปัญญาเหล่านี้มีขีดความสามารถในการนำศาสตร์ของพระราชามาขยายผลสู่ชุมชนได้โดยเชื่อมโยงหลักเข้าใจ เข้าถึง และความพอเพียง และพัฒนาอย่างต่อเนื่องยั่งยืน

การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นตามศาสตร์พระราชา

พระสงฆ์ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่อยู่ใกล้กับประชาชนมากที่สุด เพราะในชุมชนหมู่บ้าน จะมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ จึงง่ายต่อการที่พระสงฆ์จะให้ความรู้อบรมแนะนำสั่งสอน ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณี นอกจากนี้ยังมีหมอยา หมอพร หรือหมอพราหมณ์ ที่ใกล้ชิดติดขึ้นมา หมอพราหมณ์นั้นถือว่าเป็นผู้มีอิทธิพลและมีกระทบต่อการดำเนินชีวิตต่อการเริ่มต้นชีวิต

มากที่สุด จะเห็นได้จากการที่บ่าวสาว ตกปลงใจที่จะใช้ชีวิตร่วมกัน ก็เข้าสู่พิธีวิวาห์ ในพิธีจะมี พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล ถัดจากนั้นจะเป็นพิธีของหมอปราหมณ์

หมอปราหมณ์ คือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในส่วนภูมิภาคเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ประกอบพิธีส่งเสริม และเสริมสร้างขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิต เช่นชายที่จะอุปสมบท พิธีแต่งงาน การจะพลัดจากบ้านเกิดเมืองนอนไปประกอบอาชีพที่แดนไกล ไปเป็นตำรวจทหาร หรือ รับราชการ แม้กระทั่งการหายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องให้หมอปราหมณ์มาทำพิธีสูตรขวัญ พร้อมกันนี้ก็เป็นอุบายให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลได้มาพบปะสนทนาเยี่ยมเยียนกันทั้งญาติโดยสายเลือด และญาติในทางธรรม อันเป็นการนำเอาพิธีกรรม สร้างความสัมพันธ์ในชุมชน หมอปราหมณ์จึงเป็น บุคคลสำคัญรองลงมาจากพระสงฆ์ ที่มีโอกาสให้การอบรมสั่งสอนบุตรหลานญาติสนิท มิตรสหาย เพื่อการดำเนินชีวิต เราจะเห็นได้จากการที่คู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน พราหมณ์ได้สาธยายร้ายเป็นบท คำสอนเป็นท่วงทำนองที่น่าฟัง จับใจ คำสูตรขวัญสรุปคือคำสอนว่าด้วยพิธีชีวิตเพื่อการดำเนินชีวิต หมอปราหมณ์จึงเป็นภูมิปัญญาที่ใช้ภาษาในการสอนเพื่อการดำเนินชีวิตแก่คนผู้เริ่มต้นแห่งชีวิตคู่

อย่างไรก็ตามหมอปราหมณ์ สามารถแทรกองค์ความรู้ของศาสตร์พระราชานำในขั้นตอนพิธี สูตรขวัญ โดยสรุปมี ๓ ขั้นตอน คือ

๑) ขั้นตอนกล่าวนำ ประกอบด้วยผู้สู่ขวัญนั่งต่อพานบายศรี ตรงข้ามกับผู้รับขวัญ ให้ผู้รับขวัญ จุดเทียนชัยบนยอดพานบายศรี การประนมมือจับด้ายสายสิญจน์ที่เวียนรอบทางขวามือ การป่าวสัคเค เทวดา การกล่าวคำอบน้อมต่อพระรัตนตรัย

๒) ขั้นตอนสู่ขวัญ หมอปราหมณ์จะกล่าวคำเชิญขวัญ คำสู่ขวัญ เนื้อหาของคำนั้น เน้นหนักไปในเรื่องการดำเนินชีวิต การครองรักครองเรือน การปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น ตลอดทั้งการสร้างฐานะ สร้างครอบครัว สาระสำคัญของความเป็นหมอปราหมณ์อยู่ตรงนี้ ที่เรียกว่าปราชญ์หรือภูมิปัญญา

๓) ขั้นตอนผู้แซน หมอปราหมณ์หยิบไข่ไก่ ข้าวต้ม และกล้วยจากพานบายศรีมาใส่ในมือของผู้รับขวัญ แล้วผูกข้อมือด้วยฝ้ายสีขาวบริสุทธิ์ พร้อมกับกล่าวคำอวยอวยพร ขั้นตอนนี้พราหมณ์ จะต้องใช้คำที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของฝ้ายสีขาวที่นำมาผูกแซน โยงใยไปให้เป็นความเป็นพลเมือง ของชาติ จากนั้นเชิญแขกผู้ใหญ่และญาติมิตรเข้าผูกแซนตามลำดับ

คุณลักษณะหมอปราหมณ์สูตรขวัญที่ประชาชนให้ความนิยม สรุปได้ดังนี้

๑. เป็นผู้มีความดี มีไหวพริบปฏิภาณ
๒. เคยผ่านการบวชเรียนมาแล้วหรือผู้คงแก่เรียน
๓. มีน้ำเสียง สำเนียงไพเราะ น่าฟัง
๔. การแต่งกายสุภาพ เรียบร้อย ดูดีมีสง่าราศี

๕. เป็นผู้นำศรัทธาเลื่อมใสมีปฏิธานภูมิธรรม
๖. ปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลายตั้งตนไว้ชอบ
๗. มีความแม่นยำในขั้นตอนของพิธีกรรม
๘. การสวดอักขระ พยัญชนะถูกต้องชัดเจน
๙. ชาวบ้านให้ความเชื่อถือและศรัทธา

การพัฒนาตนเอง

หมอปราหมณ์ คือปราชญ์ชาวบ้านที่ชุมชนให้การเคารพนับถือรองลงมาจากพระสงฆ์ และเป็นผู้ที่สามารถนำศาสตร์พระราชเข้าสู่ชีวิตจิตใจของประชาชนได้เป็นอย่างดี หากไม่พัฒนาตนเองก็ย่อมจะไม่ได้รับความนิยม แต่หากมีการปรับปรุงพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา เชื่อว่ายังเป็นช่องทางของอาชีพในการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว การจะพัฒนาตนเองนั้นสามารถทำได้ ๔ แนวทางคือ

๑) **การสร้างความเข้าใจ** เป็นพื้นฐานในการประกอบกิจกรรม โดยให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในประเพณีการบายศรีสู่ขวัญ ความเชื่อในการสู่ขวัญ ความมุ่งหมายและประเภทของการสู่ขวัญ คุณค่าและความสำคัญของพานบายศรี องค์ประกอบของพานบายศรี คติธรรมจากพานบายศรีพร้อมทั้งแทรกความรู้อื่นๆ

๒) **การปรับเปลี่ยนทัศนคติ** เกี่ยวกับการมองว่าพิธีสู่ขวัญเป็นเรื่องหล้าหลัง ให้เห็นว่ามีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ในส่วนตัวหมอปราหมณ์ต้องมีทัศนคติต่อการประกอบอาชีพ ที่จะต้องพัฒนาตนเองในด้านบุคลิกภาพ ความชัดเจนแม่นยำในขั้นตอน ความถูกต้องของอักขระ พยัญชนะ ประโยชน์ที่ได้จากพิธีกรรมเช่นการได้รับความอบอุ่น การสร้างความสามัคคี

๓) **การสร้างเครือข่าย** เป็นแนวทางอนุรักษ์ที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน โดยการรวบรวมประวัตินหมอปราหมณ์จากทุกหมู่บ้าน จัดไว้เป็นทำเนียบ การจัดตั้งเป็นชมรมหมอปราหมณ์สู่ขวัญแห่งประเทศไทย การตั้งเป็นวิทยาลัย และการขยายสาขาออกไปทุกตำบลควบคู่กับหมู่บ้านศีล๕ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง

๔) **การถ่ายทอดสู่เยาวชน** เป็นแนวทางที่ใช้เวลา โดยการแทรกในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในท้องถิ่นทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา การเข้าไปสอนในโรงเรียนทุกระดับ หรือการนำนักเรียนเข้าไปเรียนที่แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการจัดนิทรรศการเนื่องในโอกาสสำคัญของบ้านเมือง

นอกจากนี้เพื่อให้ภูมิปัญญาขยายเพิ่มขึ้นองค์กรหรือหน่วยงานสามารถทำได้ใน ๓ รูปแบบคือ

๑) การพัฒนาหมอปราหมณ์ โดยการฝึกอบรม การประกวดบทสวด การมีทัศนคติที่ดี ความแม่นยำชัดเจนในพิธี ความศรัทธาน่าเชื่อถือ การปลูกฝังจิตสำนึกความภาคภูมิใจในประเพณีของตน

๒) การประยุกต์พิธีกรรม เช่นการหาฤกษ์ยาม การจัดองค์ประกอบของพานบายศรี คำสวดไหว้ ที่มีเนื้อหาสาระกินใจ ทันสมัย สร้างจิตสำนึกที่ดี มีการนำพิน แคน และสังข์มาประกอบในการสวดไหว้ หรือมีนางรำก่อนการสวดไหว้ ให้ผู้มาร่วมพิธีเกิดความอบอุ่น ครึกครื้น เกิดความศรัทธา

๓) การขยายเครือข่าย โดยการออกไปอบรมในตำบลต่างๆ จังหวัดต่างๆ และการจัดทำแบบฝึกหัด จัดพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชน การจัดตั้งเป็นสมาคม การตั้งเป็นสวัสดิการของหมอพรหมณ์ สวดไหว้ประจำจังหวัดเพื่อช่วยเหลือในยามจำเป็น

จะเห็นได้ว่าศาสตร์ของท้องถิ่น ก็ไม่ทิ้งหลักแห่งการดำรงตนภายใต้กรอบแห่งความพอดี พัฒนากฎาณะตามระดับ สอดคล้องกับศาสตร์พระราชที่ว่าด้วยเรื่องดิน ฟ้า อากาศ เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ผสมผสานอย่างกลมกลืน ดังนั้นพระสงฆ์และหมอพรหมณ์ จึงประสานขานรับเอาศาสตร์พระราชมาสู่การขยายผลในพื้นที่แห่งตน จนเป็นที่รู้จักทั้งในเรื่องหมู่บ้านศีล ๕ เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรอินทรีย์ แหล่งน้ำ เป็นต้น

ภูมิปัญญา ศาสตร์เฉพาะตนเพื่อพัฒนาชีวิต

ภูมิปัญญา จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของไทยที่ได้มีการสั่งสมมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ที่เกิดจากการเรียนรู้ฝึกฝนจนชำนาญ เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมจากสภาพชีวิตจริง หล่อหลอมมาเป็นองค์ความรู้ถูกฝังแน่นอยู่ในตัวของบุคคล (Tacit Knowledge) จากนั้นได้ถูกถ่ายทอดในเชิงปฏิบัติเป็นรูปธรรมให้แก่กัน (Explicit Knowledge) จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องตลอดห้วงเวลาของแต่ละยุค โดยไม่หวังค่าตอบแทน เป็นการถ่ายทอดวิถีชีวิตเพื่อชีวิต นักวิชาการต่างขนานนามท่านผู้รอบรู้ทั้งหลายเหล่านี้ว่าปราชญ์หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้มีฐานรากแห่งความรู้จริงปฏิบัติได้จริงมีความเป็นบูรณาการสูงทั้งในเรื่องของร่างกาย จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และเป็นต้นแบบอันดีงามของสังคม ภูมิปัญญาไทยในอดีตนั้นว่ามีความสำคัญต่อสังคมทั้งในแง่ของการศึกษาเล่าเรียน เขียนอ่าน การสืบสาน การรักษาการปลูกฝังจิตสำนึกให้สังคม ตลอดทั้งการประกอบอาชีพ เพื่อใช้ชีวิตแต่พอเพียงในชุมชนจนก่อให้เกิดความสุขและสันติในสังคมภาพรวม เป็นการใช้ชีวิตที่ไม่เบียดเบียนสิ่งอื่นรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ จึงมีความอุดมสมบูรณ์ร่มเย็นปลอดภัย คนในสังคมจึงเป็นผู้มีจิตใจอันงดงาม เป็นอยู่แบบเรียบง่าย อยู่กันเป็นกลุ่มช่วยเหลือแบ่งปันกัน ส่งเสริมให้กำลังใจแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ลักษณะดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนในวิถีชีวิตของชุมชนทั่วทุกภาคของไทย วิถีแห่งปราชญ์ศาสตร์แห่งสังคมไทย

บทสรุป

ชนเหล่าใดดำรงความเป็นกลุ่มหรือชนชาติหรือประเทศมาเป็นเวลานาน ต้องมีภูมิปัญญาของกลุ่ม อันอาจเรียกรวมๆ ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) ซึ่งคนปัญญาอ่อนดำรงชีวิตด้วยตนเอง ไม่ได้ฉันทใด สังคมที่ไม่มีปัญญา ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ด้วยตนเอง ฉะนั้น สังคมที่ดำรงตนเองอยู่ได้ด้วยตนเองเป็นเวลายาวนาน จะต้องมีภูมิปัญญาเป็นของตนเอง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรม ประเทศไทยจะพัฒนาไปสู่ยุค ๔.๐ ได้ อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากผลของการปฏิบัติตามศาสตร์พระราชา ที่ยึดในหลักการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่และพัฒนาชีวิตของประชาชน ผ่านโครงการ มากกว่า ๔,๐๐๐ โครงการ ผ่านมากกว่า ๗๐ ปี ทำให้ประชาชนมองเห็นตนในตนตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียง มาเป็นหลักเพื่อการประกอบอาชีพตามแนววิถีพุทธคือหลักมัชฌิมาปฏิปทา มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน นั่นก็หมายความว่าเมื่อใดที่ประชาชนระดับรากหญ้าได้พัฒนาตนเองจนพอมี พอกิน พออยู่ ไม่เดือดร้อนภายในครอบครัว ไม่เดือนร้อนสังคม กิจการหรือธุรกิจที่ดำเนินการนั้นก็สามารถขยายได้โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีมาช่วยตามความเหมาะสมในธุรกิจแห่งตน

ปัจจุบันปรากฏเห็นได้ชัดว่า ประชาชนในชนบทที่ห่างไกล มีขีดความสามารถในการพัฒนาอาชีพของตนภายใต้ศาสตร์พระราชา ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือครอบครัวศีล ๕ ไปในทางที่ดีขึ้น อันเป็นตัวชี้วัดของการพัฒนาประเทศ ตัวเลขขยับ นำพาระดับจาก ๒.๐ มาเป็น ๓.๐ และ ๔.๐ ตามลำดับ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่านี่คือผลของการนำศาสตร์พระราชามาปฏิบัติผ่านการประสานและการเชื่อมโยงของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีพระสงฆ์ และปราชญ์ชาวบ้านอื่นๆ มีหมอพรหมณ์เป็นต้น ที่คอยปลูกฝัง แนะนำ ติดตามรายงานผลมาตลอด ในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป และขยายธุรกิจแห่งตนตามฐานะแบบพอเพียง ภูมิปัญญาท้องถิ่นคือศาสตร์ของชาติ ศาสตร์พระราชาคือศาสตร์แห่งการพัฒนาประชากรโลก อย่างแท้จริง.

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารทางวิชาการชุดปฏิบัติการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพ
โรงเรียนโดยปัจจัยองค์รวม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘.
- ประเวศ วะสี. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์ปริ้นติ้ง
กรุ๊ป, ๒๕๓๗.
- สามารถ จันทร์สุรย์. ภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ, ๒๕๓๓.
- วิมล คำศรี. วรรณกรรมมุขปาฐะเมืองนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช : สถาบันราชภัฏ
นครศรีธรรมราช, ๒๕๒๔.
- เสรี พงศ์พิศ. คีนส์รักเหง้า : ทศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : เทียนวรรณ,
๒๕๒๙.
- ขั้นตอนการทำงานศาสตร์พระราชากับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. [ออนไลน์], (แหล่งที่มา) : <http://kingwisdom.tourismthailand.org/index#Info> [๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๐]

